

Ю.П. Гуменюк *, Г.П. Гоголь
Тернопільський національний економічний університет*,
Національний університет "Львівська політехніка"

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

© Гуменюк Ю.П., Гоголь Г.П., 2009

Опрацьована множинність поглядів на дефініцію «міжнародна міграція робочої сили», що охопили радянський та трансформаційний періоди; та запропоновано власне бачення на основі використання класичних праць Д. Кейнса, Р. Коуза, Г. Форда.

In the article are considered glances on definition "international migration of the labour", which is covered soviet and transformational periods and is offered her vision on base of the use the classical works J.Keynes, R. Coase, H. Ford.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. З часів А. Сміта і Д. Рікардо західні економісти намагаються не наголошувати на важливості чинника виробництва – праці. Критику теорій переваг через те, що вона зводила витрати до праці, прихильники інших поглядів на розвиток економіки обґрунтовували необхідністю наближення їх до реальності. У реальності, на думку представників багатьох концепцій, доцільно враховувати кілька чинників виробництва. Основоположник вчення про чинники виробництва Ж.Б. Сей за такі, крім праці, вважав землю та капітал, які своєю ринковою вартістю (зарплата, відсоток на капітал та земельна рента) формують витрати виробництва, одночасно роблячи можливою оцінку чинників виробництва. Надмірне захоплення дослідженням ролі праці в економічному розвитку призводило до формування революційних ідей «справедливого перерозподілу», що в кінцевому підсумку призвело до поділу світу на початку ХХ ст. на два ворогуючих табори.

Друга половина ХХ ст. пройшла під гаслом конвергенції ринкової та командно-адміністративної економічних систем в індустріалізованих країнах світу, результатом чого було встановлення толерантного глобального суспільства, яке б увібрало позитивні ознаки існуючих на той час укладів економіки. Розпад світової соціалістичної спільноти вніс корективи, призвівши до трансформаційних процесів у постсоціалістичних та індустріально-розвинених країнах. Різниця полягала у тому, що командно-адміністративна економічна система трансформувалася у ринкову різного ступеня «зрілості», а розвинена ринкова – у постіндустріальне суспільство з чітко вираженим домінуванням визнання якості людських ресурсів як рушія економічного розвитку.

Рівень розвитку індустріалізованих економічно розвинених країн та потреба їх економічних систем у висококваліфікованих кадрах призвів до новітньої хвилі внутріконтинентальних міграційних процесів та посилення мобільності людського капіталу. Проте загальноприйнятих теорій, які б пояснювали причини та напрямки міжнародних трудовіграційних потоків, не вироблено, що свідчить не лише про складність проблеми, але й про різний цивілізаційний підхід до її вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питаннями міжнародної міграції робочої сили традиційно займалися науковці країн, де ці процеси відбувались та існувала потреба теоретичного обґрунтування її наслідків на політекономію країни. Сьогодні ми зустрічаємось із протилежними поглядами дослідників однієї і тієї самої групи країни залежно від того, яку стратегію розвитку в часі вони репрезентують.

Економіки пострадянських країн здебільшого деградували, по суті втративши позиції як індустріальні держави, що вплинуло не лише на рівень безробіття, але й на позицію дослідників, які зосередились на доведенні вигод від трудової еміграції.

Формулювання цілей статті. Мета роботи – теоретично обґрунтувати роль та форми міжнародної міграції робочої сили в економічному розвитку країн світу, населення яких у той чи інший спосіб бере участь у зазначеному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «мобільність» стосовно робочої сили вживається в науковій літературі доволі широко, нерідко означаючи різні явища і процеси, пов'язані із зміною стану особи, викликаного її рухом, пересуванням та зміною місця проживання. Багато учених акцентують увагу на тому, що мобільність охоплює процес пересування індивідуума у просторі та його якісної зміни, власне трудовою мобільністю, вважаючи переміщення робітників робочими місцями [20, с. 78]. Інші притримуються дещо відмінної точки зору, називаючи будь-яку зміну в становищі особи мобільністю [20, с. 10].

Інші учені – прихильники трактування терміна «мобільність» як потенціального налаштування населення до зміни свого територіального статусу, оскільки в ньому, на їхню думку, чітко розмежовані психологічна готовність до пересування та власне пересування [8, с. 64]. Для розвитку такого розмежування була сформульована теорія тристадійності міграційного процесу. Згідно з цією теорією мобільність розглядається як потенційна здатність працівника здійснювати необхідні пересування під тиском певних чинників: це рухливість, здатність до швидкого пересування [22, с. 28]. Отже, можна зробити висновок про те, що міграція робочої сили ґрунтується на територіальній мобільності населення і є дещо меншою за чисельністю, оскільки не завжди потенційна здатність до дії призводить власне до дії. Ще меншою за своїми обсягами є міжнародна мобільність, а отже, й міжнародна міграція робочої сили – таку потенційну здатність покинути батьківщину обмежує незнання відповідної іноземної мови, відмінність законодавчої системи, страх опинитись без підтримки у чужому для себе середовищі тощо. Нарешті міжнародну трудову міграцію обмежує міграційне і трудове законодавство приймаючої країни. Мусимо зазначити, що мотивація змінити країну проживання через економічні чинники може переважити мотивацію до внутрішньої міграції, коли в країні походження взагалі немає прийнятних умов продажу робочої сили.

Міграція працездатного населення – багатогранне суспільно-економічне явище, яке, з одного боку, чуйно реагує на зміни в суспільстві, а з іншого, – слугує чинником, який впливає на формування чинників цих змін. Згідно з переконанням І.С. Маслової: міграція населення – це об'єктивний процес переміщення кадрів, який нерозривно пов'язаний з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин [18, с. 13–14]. Цю саму точку зору підтримує В.І. Переведенцев, ідентифікуючи міграцію населення, як «... одну з умов нормального функціонування суспільства, за допомогою якої може бути досягнуте оптимальне розміщення трудових ресурсів територією країни, яка сприяє вирівнюванню рівнів економічного розвитку регіонів, подоланню соціально-економічних та культурно-побутових відмінностей між містом та селом тощо» [21, с. 114]. Для внутрішньої міграції цілком слушним зауваженням є те, що «мігранти, які прагнуть знань, їдуть ближче до культурних центрів, а ті, що бажають покращити своє матеріальне становище, їдуть у райони, де більше цінується робоча сила і є можливість заробити» [7, с. 7]. Таке розмежування спонукальних мотивів призводить до розмежування учасників міграційних потоків: до культурних центрів прямують особи, які мають на меті інвестувати у власний людський капітал, а до місця застосування своєї робочої сили з вищою ефективністю – особи з наявним людським капіталом відповідного рівня.

Аналізуючи міграцію робочої сили, доцільно дотримуватися чіткого розмежування між процесом територіального переміщення осіб працездатного віку та власне результатом цього переміщення. Отже, міграцію населення недостатньо вважати власне процесом самої міграції, оскільки насправді він є «територіальним перерозподілом населення»; явище, за такого трактування, проявляється лише в одному своєму виразі, а міграція як процес переміщення – його результатами [28, с. 10]. Такі різночитання призводять до змішування понять та наукової плутанини.

Міграція населення – складний драматичний процес, викликаний станом політекономії суспільства, втягнутий у формування тенденцій змін її систем та наслідками цих змін. Отже, досліджуючи це явище, необхідно розмежовувати аспекти стосовно терміна тривалості. В одному

випадку міграція є доконаним видом територіального переміщення, яке тягне за собою зміну постійного місця проживання та по суті означає переселення. В іншому, – її можна трактувати, як будь-яке територіальне переміщення, яке відбувається між різними населеними пунктами різних адміністративно-територіальних одиниць, незалежно від тривалості, регулярності та цільової спрямованості [27, с. 25].

Отже, в економічній літературі акумулювалася значна кількість роз'яснень стосовно терміна “міграція”. Зокрема демографічний енциклопедичний словник пояснює її, як переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших територій із зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий період [6, с. 251]. У стислому словнику із соціології міграція розглядається як соціально-економічний і демографічний процес, який утворює сукупність переміщень людей між країнами, районами, населеними пунктами [14, с. 159].

Вітчизняні автори притримуються точки зору, згідно з якою міграція (від лат. *migratio* – переселення) – це переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього [33, с. 13]. Загалом трактування, запропоновані багатьма російськими дослідниками, перегукуються із щойно зазначеним. Так, зокрема, А.С. Ахієзер переконаний, що міграція населення не що інше як змінна важливість способу існування, форма діяльності, яка характеризує цінності частини населення, його груп, пов'язаних із тимчасовою або постійною зміною місця проживання і зайнятості, а також насильницьке переселення людей [1, с. 18]. Проте з останньою ознакою важко погодитися, оскільки насильницьке переселення не передбачає наявності потенційної здатності до пересування, тобто мобільності, яка, як ми зазначили, є основою і першою стадією міграції. Ще охопніше визначення запропонував В.І. Староверов, назвавши міграцією населення «...зміною місця перебування людей у географічному просторі в зв'язку із постійним або тимчасовим переходом із однієї соціально-економічної спільноти в іншу, із поверненням у спільноту або із зміною просторового переміщення спільноти загалом» [26, с. 26]. Спільною ознакою розглянутих нами тлумачень є та, що в результаті міграції відбувається зміна або місця проживання, або місця роботи, чи дві зміни одночасно. Таке бачення ситуації певною мірою підсумував Г.С. Вечканов, вважаючи міграцією «... добровільну зміну місця проживання і місця застосування праці у поєднанні особистих, колективних і суспільних інтересів» [5, с. 33]. М.В. Курман ще більше розширив це поняття, запропонувавши включити до міграції плинність кадрів [16]. Таке бачення не позбавлене сенсу, оскільки чинники, що лежать в основі плинності кадрів, певною мірою дублюють мотивацію до міграції, тобто за певних обставин плинність кадрів може розглядатися як мобільність робочої сили. До того ж залежно від предмета дослідження процесу міграції в економічній літературі нерідко також зустрічається звужене його розуміння.

Переселення людей у межах міграційного процесу стосується різних категорій населення. Переміщення без зміни місця постійного проживання створює міграцію наявного населення. Переміщення із зміною місця постійного проживання становить спільну міграцію постійного та наявного населення, проте вона може проявлятися як в накладанні, так і в сумі цих явищ. Наприклад, перехід особи із статусу тимчасового жителя до постійно проживаючої на цій місцевості призведе до зміни кількості постійно проживаючого населення, у той самий час чисельність наявного населення залишиться незмінною. За такої тенденції міграція наявного населення випереджає міграцію постійного населення. З цієї причини на територіях-реципієнтах мігрантів зіштовхуються із явищем, коли тут акумулюється значна кількість тимчасово проживаючих осіб, а на територіях-донорах, навпаки, тимчасово відсутніх [4, с. 106–107].

Процес міграції населення загалом здійснюється протягом таких стадій: підготовчої, власне міграції, адаптації до нових умов проживання, ідентифікації [15, с. 160]. Перша стадія становить процес мобільності населення, друга – власне переїзд, на цій стадії особа є мігрантом, фінальна стадія – становлення адаптації до незвичних умов проживання та праці.

Ще однією спільною ознакою більшості тлумачень процесу міграції є необхідність перетину адміністративного кордону (населеного пункту, району, області, держави тощо). Факт перетину державних кордонів дає підстави розмежовувати міграцію і вести мову про зовнішню або

міжнародну та внутрішню її форми. Зовнішня міграція (далі ми вживатимемо термін “міжнародна”) своєю чергою, поділяється на еміграцію та імміграцію. Еміграція (від лат. *emigratio* – виселення переселення) – це переселення, вимушене чи добровільне переміщення людей із своєї країни в іншу з економічних, політичних або релігійних причин. Імміграція (від лат. *immigratio* – вселяюся) – вселення, в’їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання. Залежно від причин розглядають політичну і трудову імміграцію. Осіб, які переселяються в інші країни, називають мігрантами [33, с. 15]. Отже, термін “мігрант” за певних умов трансформується в поняття резидент (лат. *residens* (*residentis*) – той, що залишається на місці), оскільки останній – це економічний суб’єкт, який постійно перебуває в країні впродовж певного періоду. Фізична особа розглядається як резидент певної країни, якщо вона проживає в ній не менше 6 місяців у податковому році або відповідає іншому критерію, визначеному внутрішнім законодавством країни [9, с. 188]. Тобто резидент – це легальний трудовий мігрант, який сплачує податки. Звичайно, резидент впродовж певного періоду часу, визначеного внутрішнім законодавством приймаючої країни, може стати її громадянином.

До того ж наявність у трактуванні еміграції спонукальних причин економічного характеру дає змогу також віднайти зв’язок із поняттям мобільності робочої сили. Якщо економічні причини, такі, як бідність, безробіття чи бажання самореалізації, спонукають особу працевлаштуватися за кордоном, то мотивація такого вчинку була ні чим іншим, як те, що ми назвали вище – мобільність робочої сили. Отже, ми можемо простежити в логічній послідовності явище переселення особи із однієї країни в іншу та місце у цьому процесі понять “мобільність”, “міграція”, “мігрант”, “еміграція”, “емігрант”, “імміграція”, “іммігрант”, “резидент”, “реемігрант” тощо. Термін “міграція” увібрав в себе усі зазначені поняття, в такий спосіб процес міжнародної міграції робочої сили перервний у часі, коли на зміну йому особа бере участь у процесі праці за кордоном. Міжнародна міграція робочої сили накладається у часі на початок її мобільності, коли працездатна особа незадоволена умовами продажу своєї робочої сили на батьківщині починає активний пошук нового місця роботи за кордоном. Ця стадія включає оформлення відповідних виїзних і проїзних документів, мовну підготовку (за потреби) тощо та власне еміграцію. Наступна стадія – процес переселення охоплює поняття “еміграція” й “імміграція”, які накладаються в частині пересування між кордонами батьківщини та держави в’їзду, якщо особа переміщається до сусідньої держави ці поняття не накладаються. Третя стадія – в’їзд в бажану країну, або імміграція, адаптація та пошук можливості негайно приступити до роботи. Приступивши до роботи в країні працевлаштування, особа тимчасово перестав бути іммігрантом та отримує статус резидента, тобто процес міждержавної міграції призупиняється чи й припиняється зовсім. З моменту, коли резидент отримує вид на проживання в країні прибуття, він, по суті, залучається до процесу отримання нового громадянства.

До того ж поняття міграції передбачає повернення мігранта на батьківщину, тобто – рееміграцію. Це також значною мірою драматичний процес, хоча простіший за перебігом, оскільки мігранти, адаптуючись до нових для себе умов проживання, частково асимілюються за кордоном. Отже, ми не простежили чітких меж стадій процесу міжнародної трудової міграції, що робить процес гнучким та життєздатним.

У демографічній літературі доволі чітко сформульовані види і форми внутрішньої міграції населення, зокрема за часовими параметрами її поділяють на постійну, або безповоротну, тимчасову, сезонну і маятникову.

За способом реалізації процесу міграції його поділяють на організовану державними та громадськими організаціями, індивідуальну, самодіяльну, яка здійснюється мігрантом самотужки [15, с. 160]. Щодо міжнародної форми міграції робочої сили, то їй повною мірою властиві як ідентичні часові параметри, так і способи реалізації. Проте за нинішніх умов спосіб реалізації процесу міжнародної міграції робочої сили без участі міжнародних організацій є доволі проблематичними.

Для характеристики міграційного процесу в умовах глобалізації важливе значення має визначення сутності міграційної мобільності. Якщо в її основі лежить бажання змінити країну постійного проживання під тиском економічних чинників, то маємо усі підстави говорити про

міжнародну трудову міграцію. За таких умов доцільно володіти людським капіталом, який би увібрав у себе високий рівень кваліфікації та знання мови країни-реципієнта і дотримувався міграційних формальностей (наявність закордонного паспорта, отримання візи, дозволу на роботу, соціального страхування тощо). Друга стадія передбачає, власне, перетин мігрантом державних кордонів батьківщини, транзитних країн, якщо є необхідність, то і приймаючої країни. Завершальна стадія, як і перша, має значну варіативність стосовно терміну тривалості на ній. Мігрант частково може втрачати свій статус і переходити у категорію резидентів.

Процеси глобалізації ринків та виробництва не залишають альтернативи країнам, що ведуть пошук власних ніш або беруть участь в економічному змаганні за їх розширення чи й збереження, окрім ефективного використання чинників соціально-економічного розвитку. Місцезнаходження таких чинників нині не має вирішального значення. Зокрема процес міжнародної трудової міграції сприяє формуванню еластичного ринку робочої сили, залученню країн, що розвиваються, до передового способу виробництва і менеджменту, взаємопроникнення та взаємозбагачення народів світу. Сьогодні країни світу залежно від того, чи вони є реципієнтами, чи нетто-реципієнтами робочої сили, донорами чи нетто-донорами робочої сили, стану економіко-технологічного розвитку в різний спосіб визначають ознаки міжнародної міграції робочої сили. В основі такої диференціації покладені розбіжності у визнанні тривалості перебування і роботи, їх пропорцій та мети приїзду. Такий стан справ знайшов своє відображення у розмаїтті способів реєстрації мігрантів і, як наслідок, призвів до не зіставності статистичних даних різних національних економік, що значно ускладнює дослідження процесу міжнародної трудової міграції.

У науковій літературі ще до сьогодні не прийнято єдиного визначення поняття «міжнародна міграція». Та це і не реально, оскільки кожний дослідник зосереджується на своєму предметі цього об'єкта дослідження. Так, В.А. Іонцев переконує, що міжнародна міграція охоплює фактично усі види перетину державних кордонів, включаючи туристичні поїздки та міжнародну маятникову міграцію. Мусимо зазначити, що поїздки туристів та робітників, які проживають на прикордонній території ООН, цілком слушно не вважаються міграцією. Оскільки, зокрема стосовно туризму в основу визначення сформульованого Організацією Об'єднаних Націй (Конференція з туризму та міжнародних подорожей, Рим, 1963 р.) та Комісією зі статистики ООН (квітень 1998 р.), схваленого на конференції Всесвітньої туристичної організації зі статистики подорожей та туризму в Оттаві (Канада) 1991 р., покладено аспект попиту: «Діяльність осіб, що подорожують та здійснюють перебування у місцях, які знаходяться поза межами звичного середовища перебування, на період не більше одного року поспіль з метою відпочинку, лікування, діловою та іншою». Тобто у світовій економіці існує нагальна потреба обліковувати окремо міжнародні туристичні потоки у зв'язку і з їх важливістю для соціально-економічного розвитку та спрощення процесу глобалізації. Тут мається на увазі роль туризму як своєрідного мастила для механізму глобалізації, коли іноземні туристи, спілкуючись безпосередньо з громадянами інших країн, пізнають їх культуру та встановлюють прямі особисті контакти. Хоча на поверхні явища процес туристичної подорожі має ті самі ознаки, що й процес міграційного переселення.

У 1963 р. Римська конференція ООН з міжнародних подорожей і туризму запропонувала членам Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО – International Union of Official Travel Organization IUOTO) дійти згоди у трактуванні терміна «відвідувач», який повинен характеризувати будь-яку особу, яка відвідує країну.

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), відвідувач – це особа, яка здійснює подорож з будь-якою метою у будь-яке місце, що знаходиться поза межами звичного середовища перебування, на термін не більше 12 місяців поспіль, без заняття оплачуваною діяльністю з джерел відвідуваної країни. Таке трактування дає підстави поділити усіх відвідувачів на дві категорії:

1) відвідувачі-туристи, які ночують не менше одного разу в колективних або індивідуальних засобах поселення відвідуваної країни з будь-якою метою, крім заняття оплачуваною діяльністю. Відвідувачами-туристами також вважають екіпажі літаків і суден, які прибувають у країну та користуються засобами розміщення країни перебування;

2) відвідувачі-екскурсанти, які не ночують в країні перебування. До них належать: пасажери круїзних суден, які проживають на борту, незалежно від тривалості зупинки; одноденні відвідувачі; екіпажі, які залишаються в країні на один день для відпочинку, але не ночують; власники і пасажери яхт (якщо вони ночують на яхті).

Виокремлюють три головні ознаки, які дають змогу об'єднати туристів та екскурсантів в категорію відвідувачів і одночасно відрізнити їх від мігрантів: переміщення за межі звичного місця проживання, тривалість перебування в місці призначення та мета поїздки [17].

В результаті, щоб довести правомірність своєї точки зору, автор сформулював настільки розширене визначення процесу міграції, що воно певною мірою втратило свою репрезентативність. Так, він запропонував вважати, що «...міжнародна міграція населення – це територіальні (просторові) пересування людей через державні кордони, пов'язані із зміною постійного місця проживання і громадянства, обумовлені різними чинниками (сімейними, національними, політичними та іншими), або з перебуванням у країні приїзду довготривалого, сезонного і маятникового характеру, а також із циркулярними поїздками на роботу, відпочинок, лікування тощо. Головними визначальними ознаками міжнародної міграції порівняно із внутрішньою міграцією є: державний кордон, його перетин і відповідний контроль держави як за фактом власне пересування через кордон (і в країні виїзду, і особливо в країні в'їзду), так і за подальшим перебуванням в країні в'їзду, особливо в зв'язку із працевлаштуванням та вступом на навчання чи стажування» [11, с. 29]. Варто зазначити, що останні застереження цього дуже багатослівного трактування міграції лише фрагментарно стосуються пересування громадян країн – членів Шенгенської угоди чи СНД всередині відповідних регіональних утворень та громадян США та Великобританії. До того ж, якщо для науки “Демографія” таке визначення можна прийняти, то для світової економіки воно малоприйнятне, оскільки не враховує впливу міграції на зміну стану економіки як країни в'їзду, так і країни приїзду. Тобто зайвий раз переконуємося, що яке б не було містке і багатослівне трактування процесу міграції, воно все одно не може повною мірою увібрати усі його прояви.

На нашу думку, дещо раціональнішим шляхом пішов І.В. Івахнюк, обмежившись лише загальним визначенням поняття “міжнародний мігрант”, не торкаючись чинників та тривалості процесу. Згідно з його баченням, «міжнародний мігрант” – це особа, яка здійснює міждержавне територіальне пересування (міжнародну міграцію) з метою зміни місця проживання і роботи, назавжди або на визначений термін (від одного дня до декількох років). Своєю чергою, трактування міжнародної трудової міграції потребує більшої чіткості, оскільки в основі цього терміна лежить факт продажу особою своєї робочої сили. Російський дослідник запропонував своє визначення міжнародної трудової міграції, окресливши її як міграцію, пов'язану із перетином державного кордону з метою продажу своєї робочої сили в країні в'їзду на визначений термін (від однієї доби до кількох років) [10, с. 14].

До переліку ознак кваліфікування міжнародної міграції багато дослідників відносять тривалість і причинність, поверненість і безповоротність, добровільність та вимушеність, легальність і нелегальність тощо. У цьому контексті постає потреба науково окреслити явище міграційного переливу чи міжнародного міграційного потоку. Міжнародний міграційний потік – це сукупна кількість мігрантів з певної країни вибуття до певної країни прибуття протягом відповідного періоду.

Отже, міжнародна трудова міграція – не лише складова частина глобального руху населення планети, але й самостійне економічне явище, оскільки володіє ознаками ідентичності, а саме: економічною мотивацією, добровільністю та тривалістю у часі. Суб'єктом міжнародної трудової міграції є трудовий мігрант або особа, яка переїздить до іншої країни з метою працевлаштування. Якщо для внутрішньої трудової міграції місце працевлаштування не має великої ролі, це може бути приватний підприємець, національна фірма, підрозділ транснаціональної компанії чи державна установа, то для міжнародної трудової міграції такий стан стосується лише легального іноземного трудового мігранта.

Трудовий мігрант може працювати як на законних підставах, так і нелегально. Сьогодні обсяги нелегальної міжнародної трудової міграції в рази перевищують кількість легально

запрошених осіб в країну з метою працевлаштування. Люди у пошуках кращих умов продажу своєї робочої сили використовують різноманітні легальні і контрабандні способи проникнення до бажаної країни. Формально іноземець приїжджає в країну з будь-якою метою, окрім працевлаштуватися, а отже, не є трудовим мігрантом, далі він самотужки намагається працевлаштуватися. Найпоширеніший спосіб легально потрапити в іншу країну та нелегально у ній працевлаштуватися – це туристична поїздка. Далі йдуть іноземні стажисти, іноземні студенти, особи, які беруть участь в програмах міжнародного культурного обміну, учасники міжнародних спортивних змагань та практично-наукових конференцій, закордонні родичі та знайомі, яких було запрошено до країни тощо. До того ж значна кількість іноземців потрапляють до країни працевлаштування нелегально, тобто, перетинаючи кордон контрабандно. Здебільшого саме ця група міжнародних мігрантів стає об'єктом ганебного явища процесу глобалізації – сучасної работоргівлі. Порушивши міграційне законодавство приймаючої країни, іноземець, перебуваючи на нелегальному становищі, не може і не хоче скористатися захистом чинного в країні законодавства. У такий спосіб ринок іноземної робочої сили за юридичним фактором набуває тривіневого виразу, а саме: легальний, тіньовий та криміналізований. Ми не об'єднували тіньовий та криміналізований ринки, попри кілька спільних ознак, як от: нелегальне працевлаштування чи спосіб перетину кордону країни працевлаштування – види та оплата праці на них докорінно відрізняються.

Отже, аналізуючи та оцінюючи вплив міжнародної міграції робочої сили на стан національної економіки приймаючої країни, повинен братись до уваги увесь спектр прояву зазначеного процесу. Значною мірою пропозиція на тіньовому ринку іноземної робочої сили залежить від різниці кількості прибулих і вибулих із країни відвідувачів. Поняття про обсяги криміналізованого ринку наближено дає відповідна статистика органів внутрішніх справ.

На нинішньому етапі становлення постіндустріального суспільства відбувається заміщення процесу праці знаннями, перехід від суто технічних навиків до інтелектуальних. Наукові знання і спеціалізовані унікальні навички працівників стають джерелом появи якісно нових робочих місць в усіх сферах економіки. Трансформація технократичної організації виробництва у антропоцентричну супроводжується посиленням ролі рівня кваліфікації у структурі зайнятості населення [24, с. 12].

У зв'язку із цим економічно розвинені країни, міграційне законодавство яких спрямоване на мінімізацію імміграційних потоків, навмисне розмежовують висококваліфікованих від інших працівників, щоб на законних підставах надавати їм дозвіл на роботу та вид на проживання. Трудові мігранти, які належать до категорії висококваліфікованих працівників, відрізняються від інших не лише рівнем кваліфікації, але й умовами праці та побуту в країні працевлаштування. Це стосується способу, в який особа потрапила в країну, тривалості перебування в ній, можливості проживання із сім'єю. З цієї причини країни, які відчувають потребу в іноземних висококваліфікованих працівниках відповідної професії, з метою їх залучення та утримання переважно заповнюють саме ними міграційну квоту. Задля цього ведеться цілеспрямована рекламна кампанія у потенційних країнах – донорах робочої сили.

На стан національної економіки багатьох країн світу впливає також діяльність окремих осіб іноземного походження, які інвестують у розвиток ділової активності країни, яка не є для них батьківщиною. Це явище прийнято називати міжнародною економічною міграцією. Створені в результаті таких прямих іноземних інвестицій фірми сприяють вирішенню проблем безробіття та економічного зростання в економіці приймаючої країни. Також у багатьох індустріально розвинених країнах надається право на проживання та легальне ведення бізнес-активності за умови придбання в країні нерухомості відповідної вартості. Міжнародна економічна міграція включає:

- термін «мігрант у справах» стосується журналістів, артистів, співаків, музикантів, вчених, представників духовенства тощо;
- поняття іммігрант-інвестор означає організацію іноземцем власної справи в країні прибуття чи придбання ним значної нерухомості [3, с. 43].

Гнучкість процесу міжнародної міграції робочої сили, своєю чергою, делегує еластичність її видам і формам. Як ми вже зазначали, під тиском обставин змінюється статус мігрантів, що

значною мірою ускладнює аналіз міжнародної трудової міграції. Емігранти, які досягли своєї мети за кордоном, чи навпаки, не досягли, повертаються на батьківщину. Легальні трудові мігранти, порушивши відповідні умови контракту з працевлаштування, можуть опинитися на нелегальному становищі. Нелегальні трудові мігранти (працевлаштовані на тіньовому ринку), навпаки, набувають легального статусу під час державної кампанії з легалізації (міграційної амністії). Цілком слушно робиться зауваження, що, на жаль, міжнародна статистика фактично не бере до уваги подібні факти, як наслідок, – дослідники процесу міжнародної трудової міграції змушені робити свої висновки, враховуючи потенційну можливість розвитку процесу [10, с. 30].

Сьогодні консульські служби індустріально розвинених держав розглядають міжнародних мігрантів, як потенційних трудомігрантів, що дає підстави вважати цей тренд об'єктивним явищем. Міграційні потоки, будучи складовою процесу глобалізації, змінюються під впливом структурної трансформації світової економіки. Динамічний розвиток світової туристської індустрії призвів до того, що сьогодні більшість потенційних трудових мігрантів користується туристичними візами для проникнення на територію бажаної країни, що значною мірою спотворює міжнародну статистику як туристської індустрії, так і міжнародної міграції робочої сили.

Зростання населення країн на сучасному етапі, посилення інтеграційних процесів відбувається внаслідок складної взаємодії процесів його відтворення та перерозподілу. Від вирішення проблеми формування людського капіталу залежать темпи економічного зростання і розвитку економічної системи.

Міграція населення та міграційна політика в найтісніший спосіб пов'язані з процесами зростання населення в одних країнах світу, його старіння та скорочення в інших, тобто нерівномірною світовою демографічною ситуацією. Пояснення цього явища, зокрема демографи ООН, намагаються дати, враховуючи положення теорії демографічного переходу. Згідно з цією концепцією усі країни світу у своєму розвитку переходять від стадії високої народжуваності й смертності до низької народжуваності й смертності. Власне перехід полягає у впливі рівня економічного розвитку на соціогуманітарну сферу. Суспільство видозмінюється, рухаючись від доіндустріального до індустріального і далі, до постіндустріального виду. Доцільно зазначити, що ця теорія містить багато полемістичних положень та не може застосовуватись до багатьох країн. Основні вади теорії демографічного переходу полягають у її історико-філософських передумовах. Увібравши у себе все-світньо-історичні та культурно-історичні концепції «західної цивілізації», ця теорія європоцентрична, а отже, переоцінює міру впливу Заходу на Схід та недооцінює відмінності між ними [29, с. 34].

Отже, пояснити процес міжнародної трудової міграції у межах єдиної універсальної концепції фактично неможливо, що відобразилося у множинності існування відповідних теорій. Доволі широку класифікацію наукових підходів до вивчення міжнародної міграції робочої сили склали російські дослідники В.А. Іонцев [11] та І.В. Івахнюк, що дало змогу в загальних рисах окреслити такі теорії [10].

Так, зокрема, представники неокласичної економічної теорії міжнародну трудову міграцію пояснюють світовою нерівновагою у розташуванні індустріально розвинених країн та загальною нерівністю країн світу, що, своєю чергою, знаходить вираз у різних рівнях заробітної плати та в русі робочої сили із країн з низькою оплатою праці до країн із високою заробітною платою. Цей процес стає можливим через виконання міжнародним ринком робочої сили функції саморегулювання. Економічне зростання та зменшення пропозиції робочої сили внаслідок еміграції поступово збільшує її вартість на національному ринку праці. Країна – донор робочої сили за умови ефективного використання наявних ресурсів може трансформуватися у нетто імпортера цього важливого чинника виробництва. Екзогенними умовами неокласичної теорії міжнародної трудової міграції є взаємозамінність трудових ресурсів та підтримка ринковими механізмами повної зайнятості в умовах міграції, що також є доволі полемістичними твердженнями.

У межах теорії людського капіталу міграція робочої сили розглядається як спосіб інвестицій в освіту, кваліфікацію, здоров'я мігранта, якщо вигоди від неї перевищать витрати саме на процес.

Нова економічна теорія трудової міграції, увібравши в себе макро- і мікропідходи, виходить із того, що рішення переїжджати до іншої країни приймається не одноосібно, а гуртом, сім'єю.

Прихильники цієї теорії вважають, що мотиви економічного характеру не є визначальними, щоб членам сім'ї наважитись проживати окремо. Значущості також набувають мінімізація ризиків ринків робочої сили, банківської сфери, фондового ринку, соціального страхування на батьківщині. Разом з тим акцентується увага на взаємозв'язку міжнародної міграції робочої сили із економічним розвитком країни виїзду, де останній відіграє двозначну роль. З одного боку успіхи економіки гальмують еміграцію, а з іншого, – розширюючи можливості інвестиційної діяльності, слугують додатковим стимулом для неї.

Аспект потреб членів сім'ї простежується також в теорії економіки сімейної міграції. Очікується, що різновікові члени однієї сім'ї у відмінний спосіб оцінюють для себе вигоди від переїзду в іншу країну. За таких умов спільність сподівань є підставою для вибору іншої країни працевлаштування. В такий спосіб тут намагаються поєднати економічні, соціальні та психологічні чинники.

Теорія світового ринку праці передбачає формування глобального ринку праці без територіальних обмежень та його функціонування в результаті експортно-імпортних потоків специфічного товару – робочої сили.

Теорія нового міжнародного економічного порядку виходить із того, що економічно розвинені країни-реципієнти робочої сили повинні компенсувати країнам-донорам витрати на підготовку висококваліфікованої робочої сили, втягнутої у процес міжнародної міграції. Ця теорія акцентує увагу на якісних характеристиках іноземної робочої сили та наслідках її еміграції для батьківщини. Згідно з теорією «процвітання» чи «технологічного розвитку» населення – це фактор розвитку як окремо взятої країни, так і світової економіки загалом. Трудові мігранти приносять приймаючій країні значно більше вигод від своєї життєдіяльності, ніж потребують витрат на їх облаштування.

Теорія «привабливості-виштовхування» пояснює міжнародну трудову міграцію, як функцію відносної привабливості країни-донора і країни-реципієнта робочої сили. Обмеженням міжнародних міграційних процесів вважаються перешкоди на шляху між країнами. Чинники «виштовхування», по суті, є мобільністю робочої сили (перша стадія міграційного процесу), чинники «привабливості» – остання стадія міграційного процесу.

Теорія міграційних мереж виходить з того, що особисті стосунки потенціальних, нинішніх і колишніх мігрантів трансформуються у «спільноту мігрантів». Формування «міграційної мережі» ґрунтується на міжнародному міграційному потоці, полегшуючи та стабілізуючи його перебіг.

Розвитком теорії міграційних мереж вважається теорія кумулятивної причинності, яка розглядає як самовідтворюваний процес розповсюдження міграційних мереж, внаслідок чого міжнародні міграційні потоки набувають потужної «кінетичної» енергії та опираються несприятливій міграційній політиці країни-реципієнта.

Теорія міграційних систем увібрала різні концепції пояснення процесу міжнародної трудової міграції, маючи на увазі довести, що міжнародні міграційні потоки детерміновані значною кількістю чинників. Перебіг стійких міжнародних міграційних потоків формує світову міграційну систему, причому географічна близькість не відіграє істотної ролі.

Основні поняття транснаціоналізму трудових мігрантів загалом переформується із теорією міграційних мереж [19, с. 50].

Множинність трактувань поняття міжнародної трудової міграції не могло не трансформуватися у множинність теорій, які б пояснювали її процес. До того ж фахівці змушені констатувати доволі обмежені можливості конкуруючих підходів щодо пояснення суті міжнародної міграції робочої сили. Імовірно, що об'єднувальна парадигма, якщо і можлива, то лежить на комплексному міждисциплінарному рівні. Отже, існуюча кількість ще не набула «критичної маси» і ми не маємо підстав вважати на цьому етапі можливим розроблення теорії, яка могла б об'єктивно пояснити вплив міграційних чинників на розвиток національних економік та встановити реальні причини їх успіху чи невдач. Вирішення цієї проблеми набуває значної актуальності для країн Євразії, оскільки на цій основі є можливим визначення пріоритетів, напрямків усталеного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. В такий спосіб існує об'єктивна необхідність формування синергічного погляду на взаємозв'язки процесів структурної трансформації національної економіки та міжнародної трудової міграції.

В.Т. Рязанов вказує на необхідність адекватного відображення в економічному устрої усіх чинників, які впливають на його формування. Він переконаний, що економічний устрій – це не лише інформаційні, але й цивілізаційні особливості соціально-економічного ладу країни, а їх синтез дає змогу провести чіткішу типологію економічної системи. Трактуючи у такий спосіб економічний устрій, важливо не обмежуватися лише економічними рамками і образом самодостатньої економічної системи, необхідно враховувати дію усього спектра реальних причин, внутрішніх та зовнішніх чинників його способу упорядкування [23, с. 289].

Для розроблення ефективної економічної політики із врахуванням міри впливу процесу міжнародної міграції робочої сили важливо, щоб конкуруючі теорії, які сформувалися у межах різних парадигм, були структуровані та впорядковані. Дослідження соціально-економічної динаміки країни та її взаємовпливу з міжнародною трудовою міграцією передбачає наявність чіткої методології, за допомогою якої можна визначити особливості структурної динаміки національної економіки з врахуванням впливу кількісно-якісних характеристик міжнародних міграційних потоків. До того ж вона мусить описувати специфіку механізму цієї архітектоники, пов'язуючи їх з певними соціально-економічними та культурно-історичними умовами. Детермінантна дія структуроутворювальних чинників, які опосередковано впливають на розвиток національної економіки, повинна стати наріжним каменем такої методології. Різні групи суб'єктів підприємницької діяльності та міжнародної трудової міграції, займаючи певні ніші в соціально-економічній структурі, трансформуються у системні утворення. Такі системні утворення є складовими частками мережі соціально-економічних зв'язків. Розроблення універсальної теорії передбачає оцінку місця окремих структуроутворювальних чинників в соціально-економічній архітектоніці, як результату складного процесу взаємодії різних детермінант.

Корінні жителі та іммігранти, ведучи діяльність в структурних умовах розвитку національної економіки, відчують на собі їх вплив. До того ж в процесі продуктивної діяльності вони, своєю чергою, також впливають на існуючий економічний устрій, його архітектонику та створюють нові структурні умови для процесу подальшої продуктивної діяльності. На цій основі подальші моделі взаємовпливу розвитку національної економіки та руху міжнародних трудовіграційних потоків можуть бути пояснені попередньою продуктивною діяльністю її суб'єктів.

Економічний устрій – це, по суті, регулятор залучення природних, виробничих та трудових ресурсів, які змінюються під впливом міжнародних трудовіграційних потоків до процесу випуску валового внутрішнього продукту відповідно до потреб глобалізованої економіки. Він відображає та характеризує складну сукупність взаємозв'язків та взаємозалежностей вітчизняних підприємців та резидентів. Залежно від рівня розвитку економічний устрій визначає місце вітчизняних суб'єктів господарювання та іммігрантів в суспільному розподілі праці та соціальній структурі населення, їх правове положення, умови трудових контрактів. Формування цих взаємозв'язків та взаємозалежностей визначається своєрідністю множини структурних умов розвитку національної економіки, які виражають дію сукупності прихованих детермінуючих чинників. Останні сприяють виявленню спрямування економічних процесів, які відбуваються назовні господарського життя. Економічний лад, будучи синтезом внутрішніх та зовнішніх структурних умов ведення економічної діяльності, вирізняється багатовимірністю, що вкрай утруднює його системне дослідження. Це знаходить своє відображення у вивченні його окремих складових, які виражають цілісну специфічну якість та становлять певну, властиву ладу, конфігурацію економічної структури.

Застосування багатовимірної системи координат у дослідженні економічного ладу змогу уникнути однобічності моделювання його системоутворювальних структур, захоплення інституційними, демографічними, технократичними, культурологічними, теократичними і хронократичними версіями соціально-економічної динаміки. Її коректна інтерпретація повинна брати до уваги взаємну детермінацію кожного виміру економічного ладу, його кожного структурного утворення. Доцільно зазначити, що їх взаємозв'язок швидше еластичний, оскільки в реальній економіці виникають різні типи макроструктурних суперечностей, деформацій та порушень рівноваги, викликаних способами взаємодії місцевого населення та іммігрантів.

Нещодавно, з позицій ліберального аспекту пояснення розвитку економічної системи та динаміки потоків міжнародної трудової міграції культурно-історичні умови розглядалися як другорядні, основна ж увага зосереджувалася на інституціях, як чинниках економічного розвитку. Г. Бекер не безпідставно стверджував, що економічний підхід є унікальним за потужністю та здатністю інтегрувати різноманітні форми людської діяльності, дає цілісну і уніфіковану схему розуміння людської поведінки, він власне є всеохопним.

Максимізуюча поведінка, ринкова рівновага та стабільність надання переваг разом утворюють серцевину його концепції. Проте ще у першій половині минулого століття така точка зору викликала скепсис відомих учених. Так, Р. Коуз зазначав, що створений економічною теорією раціональний максимізатор корисності нічим не нагадує звичайну людину, яку трусить в міському автобусі, і взагалі – жодного чоловіка (або жінки) в жодному автобусі. Немає жодних підстав припускати, що більшість людей зосереджена на максимізації будь-чого, хіба що власного нещастя, але навіть у цьому вони не досягають повного успіху [13]. Ф. Найт дуже добре виразив цю думку: «... твердження економістів ... що людина мислить і діє заради того, щоб позбутися неприємностей, принаймні, наполовину перекидає факти». «Негаразди» бувають метою наших прагнень не рідше, ніж «блага», а щоб потрапити в неприємності, ми проявляємо винахідливості не менше, ніж, щоб виплутатися з них, і вже у всякому разі достатньо, щоб напасті ніколи не закінчувалися... Людина, якій немає про що турбуватися, негайно займає себе створенням будь-чого, входить у будь-яку захоплюючу гру, закохується, готується підкорити будь-якого ворога або Північний полюс, або полює на левів тощо [32, с. 32].

Отже, значна кількість дослідників вбачають вихід із кризи традиційних концепцій у створенні нового підходу, який би поєднував економічні та духовно-психологічні компоненти. Це означає відмову від логоцентричних концепцій на користь плюралізму, хоча на цій основі не слід заперечувати існування складних відносин підпорядкованості окремих, порівняно автономних сфер соціально-економічного буття. Інтегрованість його різних сфер обумовлена спрямованістю певної системоутворювальної структури, своєрідного вектора, який зорієнтовує напрямки змін складових економічного ладу, процесів взаємодії громадян країни та іммігрантів. Взаємодія етносоціальних груп у масштабах економічної системи, процеси їх міжнародної міграції в межах культурно-історичного контексту виражають єдність процесів ціннісно-смыслового сприйняття ними економічних реалій та розроблення на основі накопиченого досвіду соціально-економічних заходів з реалізації усталених у суспільстві етико-економічних орієнтирів.

Розроблення плюралістичної концепції описання процесів взаємодії системоутворювальних структур економічного ладу ґрунтується на необхідності врахування особливостей їх ролі у цих процесах. Національна економіка формується під впливом втягнення різних етносоціальних груп в процес розподілу праці, розвиваючись як цілісна, діалектично-облаштована система, що пристосовується до динаміки світогосподарських зв'язків, завжди забезпечуючи реалізацію певної сукупності принципів організації господарської діяльності місцевого та іноземного населення. Такий стан гарантує підтримку економічного порядку та мобільності людських ресурсів, обмежуючи розвиток дезінтеграційних процесів, які могли б викликати занепад приймаючого мігрантів суспільства.

Конструювання теоретичних образів, які б відповідали економічній реальності, вимагає відмови від вад моністичних концепцій, які критерій відповідності вбачають у використанні рафінованих системних принципів, формуючи доктрини тотального регулювання економіки державою чи ринком. У такий спосіб виникає можливість звільнитися від помилок, які властиві обом крайностям економічного утопізму.

Так, Н.Ф. Тофаль стверджує, що для компенсації вад процесу досягнення ринкової рівноваги і створення противаги негативним ефектам, які виникають при цьому, необхідне формування і функціонування неринкових інструментів. Насамперед це стосується можливості отримати капітал для малого і середнього бізнесу, екології та охорони довкілля, соціальної сфери та безпеки життєдіяльності. У нинішній ринковій економіці уряд повинен зрівноважувати індивідуальні

економічні інтереси, які полягають, з одного боку, в економічному зростанні та споживанні, а з іншого, – в захисті й збереженні довкілля, тобто сталого розвитку суспільства. До того ж держава мусить гарантувати зрівноваження вимог економічної свободи, ефективності зростання та вимог справедливого розподілу національного доходу.

З цього аспекту ринок формує перманентне етичне і політичне завдання зрівноваження для діючих на ринку та тих, хто несе відповідальність за дії уряду, за його втручання в ринкову економіку. В економічній архітектоніці важливо брати до уваги ту обставину, що за прийняття урядом рішень, які ґрунтуються на хибних аспектах економічної реальності, можуть відбуватися такі самі провали держави. Вони здатні справляти навіть значніший вплив на економіку, ніж провали ринку [25, с. 87].

Г. Форд вважав, що «...взагалі, шляхом законодавства можна небагато домогтися: воно ніколи не буває конструктивним. Воно не здатне вийти за межі поліцейської влади, і тому чекати від наших урядових інстанцій... того, чого вони зробити не можуть, означає марнувати час. Доки ми чекаємо від законодавства, що воно вилікує бідність і усуне із світу привілеї, ми приречені спостерігати як ростуть і примножуються привілеї [31]. Ми дуже довго поклалися на Вашингтон і у нас дуже багато законодавців – ..., – але вони приписують законам невластиву їм силу». Цю думку поділяє Н.А. Бердяєв, зазначаючи, що держава, примусово підтримуючи мінімум добра і справедливості, ніколи не робить це через любов до добра і через доброту. Доброта не властива державі, вона робить це тому, що без мінімуму добра і справедливості наступить хаос [2, с. 172]. Щоб отримати легітимність від економічних суб'єктів, держава повинна використовувати методи, які викликають у населення переконання у тому, що соціально-економічні та міграційні проблеми вирішуються в ефективний і справедливий спосіб, а дії влади відповідають морально-етичним цінностям наявного населення.

Динаміка соціально-економічного розвитку та потоків міжнародної міграції робочої сили значною мірою залежить від інституційного влаштування суспільства. Інституційна архітектоніка суспільства характеризується взаємозв'язком двох якостей – ефективністю і справедливістю. Міра їх реалізації визначає рівень довіри наявного населення до його інститутів. На основі взаємодії різних етносоціальних груп наявного населення формується напрям трансформації суспільних інституцій та характер соціально-економічного розвитку країни.

Культуро-ціннісні системи є тим неповторним чинником, який значною мірою впливає на формування унікальних особливостей підприємницької діяльності соціуму, самотність економічного ладу та напрямків міжнародних міграційних потоків. Зміни міграційних, технологічних, владно-структурних та інституційних параметрів в результаті використання державою тих чи інших організаційно-економічних механізмів регулювання мусять перебувати в критичних межах, за якими відбувається руйнування фундаментальних засад національної економіки.

Зміни економічного ладу країни під впливом міжнародної міграції робочої сили доцільно розглядати з нормативного та позитивістського аспектів. У першому випадку вони знаходять вираз у просуванні до наперед заданої структури національної економіки, а в іншому, – вивчаючи динаміку економічної активності місцевого населення та іммігрантів, виявляти причини, чинники та обмеження економічних перетворень. Межі економічних перетворень визначаються стабільністю узагальнювальних характеристик розвитку, зокрема: заходи державної соціально-економічної політики, які не набрали «критичної маси», збереження національної шкали морально-етичних цінностей тощо. Оцінка впливу міжнародної міграції робочої сили на динаміку розвитку економічної системи передбачає встановлення міри невідповідності запланованих та фактичних рівнів змін показників, які системно відображають процес соціально-економічної трансформації країни.

Граничні значення динамічних і структурних параметрів трудовіміграційних потоків прямо залежать від потреб національної безпеки, захисту національних інтересів та етико-моральних

цінностей, інституційного способу управління, від внутрішніх і зовнішніх загроз, підтримки процвітання країни та зростання добробуту її населення.

Визначаючи показники та граничні значення процесів міжнародної міграції робочої сили за сталого розвитку країни, доцільно керуватися таким методологічними положеннями:

1) граничні значення показників безпеки залежать від культурно-історичних та соціально-економічних умов розвитку країни, проте процеси глобалізації вносять корективи толерантності, що налаштовує на рудиментальність їх у перспективі;

2) внутрішні і зовнішні загрози набувають більшої кінетичної енергії в період криз та структурних трансформацій економічної системи, відповідно до цього повинні корегуватися порогові значення показників і параметрів соціально-економічних, етико-культурних та інших сфер діяльності держави;

3) через відмінності у рівнях соціально-економічного та технологічного розвитку країн, просторового розташування значення параметрів національної безпеки та її критерії також повинні бути варіативними;

4) визначаючи граничні значення процесу міжнародної міграції робочої сили, соціально-економічний стан доцільно оцінювати за сукупністю показників, що свідчатиме про адекватне відображення розвитку подій у країні.

Економічний лад набуває інерційності під впливом діалектичної взаємодії громадян країни та іммігрантів за цілком конкретних внутрішніх та зовнішніх умов. Процеси міжнародної міграції робочої сили розширюють певні обмеження масштабних перетворень, змушуючи країни бути напоготові дати відповіді на існуючі виклики та окреслюють межі її участі у формуванні міжнародних трудовіграційних потоків.

За мірою впливу на динаміку розвитку національної економіки структурні параметри міжнародних трудовіграційних потоків доцільно поділяти на значні і незначні, місцеві, мезо- і макроекономічні, позитивні, нейтральні і негативні тощо. Вони здатні у різний спосіб впливати на техніко-економічну структуру, галузевий і політекономічний розвиток країни, міжкультурну інтеграцію та викликані нею етнокультурні зміни, формальні і неформальні інститути, ринки робочої сили і капіталу, структуру зайнятості населення, систему формування державного і місцевих бюджетів, різні за тривалістю соціально-економічні процеси тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як вже зазначалося, різний рівень соціально-економічного розвитку країн характеризується відповідним рівнем трудовіграційного потенціалу, оскільки згідно з теорією зайнятості Дж. Кейнса, межі останньої визначає технологічний рівень організації виробництва країни. Відповідно держави мають різні можливості саморозвитку та міру конкурентоспроможності на світових ринках ресурсів, у різний спосіб вони готові до асиміляції досягнень науково-технічного прогресу та менеджменту і різною мірою участь у вирішенні глобальних проблем людства. Отже, відповіді країни на виклики цивілізаційного розвитку у межах оригінального загальнонаціонального бачення соціально-економічної перспективи будуть різними, що має відобразитись у перманентній трансформації моделей участі країни в процесах міжнародної міграції робочої сили та інструментів її регулювання.

Р. Манделл наголошував на складності підтримки повної зайнятості за умов, коли зміна попиту або інший «асиметричний шок» викликає необхідність зниження реальної заробітної плати у певному регіоні. Він наполягає на важливості високого ступеня мобільності праці, яка необхідна для врівноваження таких збурень. Р. Манделл описує оптимальну валютну зону як групу регіонів, серед яких схильність до міграції доволі висока, щоб забезпечити повну зайнятість, коли один з регіонів підпадає під дію асиметричного шоку [33].

Оцінки наслідків міжнародної трудової міграції та підходи, які застосовуються до її регулювання, значною мірою залежать від особливостей власне процесу міждержавного переміщення робочої сили. По суті, це є багатовимірний процес, який у різний спосіб впливає на структури і

параметри економіки як приймаючого, так і суспільства, яке залишають. Спрямованість та інтенсивність цього впливу набувають ознак варіативності залежно від конкретного випадку. Розроблення вірогідних варіантів перебігу цього процесу – складне завдання, яке потребує інтерпретації підходів залежно від унікальності зовнішнього трудовіграційного потоку та особливостей умов його перебігу.

1. Ахиезер А.С. *Диалектика урбанизации и миграции в России* // *Общественные науки и современность*. – 2000. – №1. 2. Бердяев Н.А. *О назначении человека*. – М., 1993. 3. Билборроу Р.Е., Хьюго Г., Обераи А.С., Злотник Х. *Статистика международной миграции: рекомендации по совершенствованию систем сбора данных* // *Международ. бюро труда / Пер. с англ.* – М.: *Akademia*, 1999. 4. Боярский Ф.Я., Валентей Д.И., Волков А.Г. и др. *Курс демографии: Учебн. пособие для вузов*. – М.: *Статистика*, 1967. 5. Вечканов Г.С. *Миграция трудовых ресурсов в СССР: полит.-экон. аспект*. – Л.: *Изд-во ЛГУ*, 1981. 6. *Демографический энциклопедический словарь*. – М.: *Советская энциклопедия*, 1985. 7. Денисенко М.Б. *Детерминанты международной миграции в России* // *Новейшие изменения во внешней и внутренней миграции населения в России и их экономическое значение*. – М. – СПб., 1964. 8. Заславская Т.И., Рыбаковский Л.Л. *Процессы миграции и их регулирование в социалистическом обществе* // *Социологические исследования*. – 1978. – №1. 9. *Економічна енциклопедія: У 3-х т. – Т.3 / Редкол.:... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.* – К.: *Видавничий центр «Академія»*, 2000. 10. Ивахнюк И.В. *Международная трудовая миграция*. – М.: *Экономический ф-т МГУ, ТЭИС*, 2005. 11. Ионцев В.А. *Международная миграция населения: теория и история изучения*. – М.: *Диалог МГУ*, 1999. 12. Коуз Р. *Фирма, рынок и право / Пер. с англ. Б. Пинскера*. – М.: *"Дело ЛТД" при участии изд-ва "Catalaxy"*, 1993. – 192 с. 13. *Краткий словарь по социологии / Под ред. Д.М. Гвишиани*. – М.: *Наука*, 1989. 14. *Краткий словарь по социологии*. – М.: *Политиздат*, 1988. 15. Курман М.В. *Движение рабочих кадров промышленного предприятия*. – М., 1971. 16. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. *Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник*. – К.: *Знання*, 2008. 17. Маслова И.С. *Экономические вопросы перераспределения рабочей силы при социализме*. – М., 1976. 18. *Транснационализм мигрантов и перспективы глобального развития* // *Международная экономика и международные отношения*. – 2005. – №12. – С. 50–57. 19. *Мобильность кадров на промышленном предприятии*. – К.: *Наук. думка*, 1981. 20. *Переведенцев В.И. Современная миграция населения Западной Сибири*. – Новосибирск: *Зап.-сиб. книж. изд-во*, 1965. 21. Потуданская В.Ф., Бояркин Г.Н., Юсова Ю.С. *Трудовая миграция как фактор трансформации регионального рынка труда*. – Омск: *Изд-во ОмГТУ*, 2004. 22. Рязанов В.Т. *Экономическое развитие России. Реформы и российское хозяйство в XIX–XX вв.* – М., 1998. 23. Семів Л.К. *Регіональна політика розвитку людських ресурсів в умовах трансформації економіки України: Автореф. дис. ... д.е.н. НАН України, ІРД*. – Львів, 2004. 24. *Социальное рыночное хозяйство. Теория и этика экономического порядка в России и Германии*. – СПб.: *Экономическая школа*, 1999. 25. *Социально-экономическое положение России: Стат. сб.* – М.: *Госкомстат*, 2001. 26. *Теория и практика исследования*. – М., 2002. – Вып. 1: *Сер. Миграция населения (Приложение к журналу «Миграция в России»)*. 27. *Трудовая миграция в России: Миграционная политика*. – М., 2002. – Вып. 2: *Сер. Миграция населения (Приложение к журналу «Миграция в России»)*. 28. Тойнби А.Дж. *Постижение истории: Сборник / Пер. с англ.* – М.: *Айрис-пресс*, 2004. 29. *Українська еміграція від минулини до сьогодні: Навч. посібник* // Б.Д. Лановик, М.В. Трафяк та ін.; За ред. проф. Б.Д. Лановика. – Тернопіль: *«Чарівниця»*, 1999. 30. Форд Г. *Моя жизнь, мои достижения*. – М., 1993. 31. Knight Frank H., *The Ethics of Competition*, 2nd ed., N. Y.: *Harper & Bros.*, 1936. – P. 32. 32. Mundell R.A. (1957) "International Trade and Factor Mobility" // *American Economic Review* 47. – P. 321–355.